

LENGYELORSZÁG ÉS A KÖZÉPEURÓPAI BIZTONSÁG

A VILÁGHÁBORÚ utáni nemzetközi élet több, mint másfél évtizeden keresztül nélkülözte az egészséges kiegyensúlyozódás szükséges előfeltételeit. A nagy mérkőzés által felidézett szenvedélyek a reális mértéket meghaladóan szívódtak fel a politikai életbe és számos gyakorlati szempont megvalósulásának váltak akadályává. A békekötések után kialakult új Európa sok tekintetben fikciók áldozatává vált s nem tudott a valóságok talajára helyezkedni. Ez pszichológiailag érthető is volt. A háborút veszített népek időben még sokkal közelebb álltak régi nagyságukhoz és dicsőségükhöz, minthogy erről máról-holnapra képesek lettek volna elfelejtkezni, viszont azok a népek, amelyek a békeszerződések révén területgyarapodáshoz vagy nemzeti önállósághoz jutottak, egyrészt a „biztonság“, másrészt a „megtorlás“ eszméjét állították külpolitikájuk középpontjába. Európa népeinek egyrésze tehát csak a múltban, másik része pedig csak a jelenben akart élni és mindketten elfelejtkeztek arról a jövőről, amely a történelmi fejlődés kikerülhetetlen vastörvényénél fogva alig pár évvel a szerződések megkötése után máris kopogni látszott a história örökre lezártnak hirdetett ajtaján.

Két ország volt csupán az egész Európában, amelyek győztes voltuk dacára is felismerték ennek a politikának végzetes egyoldalúságát és irreálisát: Olaszország és Lengyelország. Róma már Mussolini forradalmát megelőzően, a liberális és szocialista rezsim alatt is hangot adott Nitti híressé vált munkái nyomán elégedetlenségének és súlyos bírálatban részesítette a népszövetségi politika rövidlátását és irreálisát. Ezzel elvileg már akkor kivált a győztes hatalmak egységfrontjából. De ezt a példát követte Varsó is, mikor a német-lengyel kisebbségi szerződés megkötése révén közeledést keresett és talált Berlinnel, mikor egyoldalú francia kapcsolatait meglazította s ekként a lengyel érdekeknek sokkal inkább megfelelő, kimondottan nemzeti érdekű és célú külpolitika üzését határozta el. A lengyel öncélúság szempontjai ekként egyre fokozódó mértékben halványították el Varsó külpolitikájában a népszövetségi elgondolásokat, a lengyel külpolitika ruganyosabbá és reálisabbá vált, egyes volt ellenségekkel szemben éle tompult (Németország), míg ugyanakkor régebbi — népszövetségi értelemben vett — elvi barátokkal szemben kiélesedett (Csehszlovákia), vagyis egyre inkább annak a belátásnak jegyében formálódott és alakult, hogy Lengyelországnak, mint két nagyhatalom közé beékel

harmadik államnak elvi merevségektől és előítéletektől függetlenül mindig csak saját érdekét kell mérvadónak tekintenie, ami az adott esetben nem lehet más, mint hogy mindkét nagyhatalmi szomszédját lehetőleg egyforma távolságban tartsa határaitól, illetve érdekeinek és szuverénitásának megsértésétől.

Ez az egyensúlyozó, közvetítő vagy kiegyenlítő politika — mely Beck külügyminisztersége alatt vált állandóvá és tudatossá — különös jelentőséget és értelmet valóban csak az Anschluss bekövetkezése után nyert. Miért? Mert ennek a világháború óta kétségtelenül legnagyobb jelentőségű történelmi eseménynek bekövetkezése Varsót majdnem olyan közélről érintette, mint Budapestet. A bizonytalanság után — mint Bethlen István találóan írta — bizonyosság következett, „ez az esemény egy négyszázéves korszakot zárt le... és az osztrák-magyar közösség bármilyen formában való újjáéledését a jövőre (kizárta), amit a trianoni szerződés önmagában még nem tett volna lehetetlenné ... Ausztria labilis helyzete az utolsó húsz évben mindig a bizonytalanságnak egy lényeges faktora volt. Sohasem tudhattuk bizonyosan, hogy Ausztria nem csatlakozik-e, különösen ha újból a szociáldemokrácia jut vezető szerephez, előbb-utóbb a kisantant-hoz ... sohasem tudhattuk továbbá, hogy nem a restaurációban keres-e Ausztria egyes nagyhatalmak segítségével menedéket, amit hasonló restauráció követhetett volna nálunk is. Nem tudtuk viszont azt sem, hogy az Anschluss keresztülvitele nem fog-e európai háborúra vezetni, amelybe még akarunk ellenére is, mi is belesodródva, végzetes helyzetbe kerülhetünk volna.“¹

Bár ezek a megfontolások főleg Magyarország szempontjából bírtak jelentőséggel, azonban közvetett kihatásaikban Lengyelország érdekeit és külpolitikáját is érintették. Hiszen Varsó szempontjából sem volt közömbös, hogy a vele szomszédos dunai tér jövője miként alakul, hogy a monarchia területéből alakult államok együttese Prága vezetését fogadja-e el véglegesnek s így a kisantant körét kiterjeszti és rákényszeríti az eddig kívül álló Magyarországra és Ausztriára is, avagy tényleg bekövetkezik az osztrák-magyar együttműködést ismét intézményesítő restauráció, amely Délkelet-Európa jövő fejlődésére parírozhatatlanul rányomta volna bélyegét. De ezektől a szempontoktól függetlenül az Anschlussal járó esetleges világháborús konfliktus is azért érdekelte Varsót éppen annyira közélről, mint Budapestet, mert a lengyel és magyar állam nemzetközi, de még inkább középeurópai helyzete sok hasonlóságot mutat: Lengyelország is — miként mi — két nagyhatalom és két hatalmas nép közé ékelve folytatja nemzeti függetlensége érdekében századokon át vívott harcát és küzdelmét. Nem érdeke hogy akár keleti, akár nyugati szomszédja megerősödjék oly mértékben, hogy belekényszeríthesse a lengyel népet egy nem egyedül az ő nemzeti érdekeiért vívott háborúba. Ezért Varsó már az Anschlusst megelőzően fokozott érdeklődést árukt el a Közép-Európában élő kis- és középhatalmak közeledése iránt.

¹ Gróf Bethlen István: Magyarország helyzete Ausztria csatlakozása után. (Pesti Napló 1938 április 17.)

Ausztriának Németországhoz való csatolása azonban ezt a cseppfolyós helyzetet kétségtelenül lecsapódáshoz vezette. A monarchia visszaállításának reménye végérvényesen szertefoszlott s így kétségtelenné vált, hogy belátható időn belül újabb dunai nagyhatalom kialakulásával nem kell számolni. A népi és nemzeti államkeretek — mint a háború után kialakult történelmi adottságok — ezzel végleg legrögzítetttek. De meghiúsult éppen az Anschluss folytán az a másik feltevés is, hogy a monarchia örökét és funkcióját most már végérvényesen az eddig cseh irányítás alatt álló kisantant fogja átvenni, mert egyrészt Csehország állami stabilitása megingott, másrészt Németországnak, Olaszországnak és Oroszországnak ismételt nagyhatalommá válása a kisantant államok külpolitikai orientációjának egységét is megbontotta. Ekként, ha az osztrák kérdésben a „bizonytalanságok“ ma már végleg el is tűntek s ennek a kérdésnek jövőjét illetően kétségek többet nem foroghatnak fenn, mégis — éppen az új helyzet folytán — újabbak merültek fel, amelyek szintén rendezést és kiegyenlítést igényelnek.

A középeurópai erőviszonyok ily irányú eltolódását és módosulását természetesen Lengyelország sem hagyhatta figyelmen kívül. Pozitív és negatív vonatkozásban egyaránt új feladatok elé került. Becsnek a dunai térben élő kis népek életét rendezni hivatott tervekből való végleges kiesése mindenképp emelte Varsó jelentőségét. A lengyel nemzet most már végérvényesen a Keleti- és Aegei-tenger közé eső kis államok vezérhatalma lett nemcsak legnagyobb számával és legfontosabb stratégiai fekvésénél fogva, hanem szerencsés diplomáciai kapcsolatai és összeköttetései miatt is. Miután a Budapest—Bécs-tengelyre támaszkodó dunai terv éppen úgy megbukott — illetve helyesebben szólva: meghiúsult—, mint a Prága—Belgrád—Bukarest háromszögre emelni szándékozott új középeurópai rendszer, szinte önkéntelenül és feltartóztatatlanul nyomult előtérbe Varsónak — mint új jegecesedési és tömörülés! pontnak — jelentősége. A kelet-nyugati, illetve észak-délkeleti kombinációkat ekként egy egyenesen észak-déli irányú tömörülési terv váltotta fel, amely «— a benne esetleg résztvevő államok számát, mennyiségét és területét tekintve — már messze túlnőne minden eddigi regionális kereten.

Ennek az új koncepciónak eszméje szinte törvényszerűen nőtt ki a bekövetkezett eseményekből. Hiába halt meg húsz évvel ezelőtt a monarchia, mint intézmény, a benne rejlő politikai eszme és elgondolás tovább virágzott és szellemi síkon tovább formálta a középeurópai síkban élő kis nemzetek politikai képzeletvilágát. (A monarchia összeomlásakor ugyanis csak a monarchia különböző népeit egységbe ölelni szándékozó forma bizonyult idejét múltnak, de nem az alapelv, amely a közösen érdekelt kis népek együttműködésének jelentőségét hirdette.) Sok fiatal nép az elmúlt század folyamán folytatott nemzetiségi küzdelmei kapcsán nagykorú lett s a dinasztikus gyökerekből sarjadt szubordinádó rendszerét szerette volna a koordináció rendszerével felcserélni. Miután azonban e kívánságukat a régi keretekben nem tudták érvényesíteni, így szinte elkerülhetetlen volt a háború előtti középeurópai rend módosulása. De ez az átrendezés sem tudta a kívánt

nyugalmat biztosítani, mert egyrészt nem tartotta szem előtt a reálpolitika által mindenkor megkívánt mértéket, másrészt újra hatalmi alapon akarta kikényszeríteni az egymásra utalt kis népek együttműködését. A levegőben lógó restaurációs kérdés miatt ekkor még Lengyelország tartózkodó magatartást tanúsított e problémát illetően, holott hatalmi képességeinél fogva — a monarchia megszűnte után, mint legnagyobb utódállam — kétségtelenül ő lett volna leginkább hivatva az ily irányú öntudatos kezdeményező lépés megtételére. Hiába élt és hatott tehát az érdekelt népek körében a vágy és tudat, hogy a múltat valami korszerűbb és igazságosabb formában vissza lehetne és kellene állítani — ez merő vágy és kívánság maradt, mert az Anschluss előtti nemzetközi helyzet e tekintetben még a komoly és reális értelemben vett kezdeményezésre sem nyújtott alkalmat.

Az osztrák probléma likvidálása azonban Varsó számára ezen a téren szabadabb mozgást eredményezett. Míg azelőtt az osztrák kérdés miatt három állammal szemben érezhette magát feszélyezettnek — Ausztriával, Magyarországgal és Németországgal szemben —, addig ez a szám ma egyre redukálódott, sőt tulajdonképpen nullára zsugorodott, mert a középeurópai síkban élő kis népek közeledésének politikája immár csak közvetett és nem közvetlen formában érintheti Berlin elgondolásait, tekintve, hogy Ausztriának végső kikapcsolódásával leszámolt már minden itt élő hatalom. Ekként Varsó sokkal kevesebb súrlódás és félreértés kockázatásával kapcsolódhat bele a középeurópai reorganizációt célzó munkálatokba manapság, mint akár pár hónappal ezelőtt is, mikor ezek a problémák még nyers és kiforratlan állapotban voltak.

EZT A FEJLŐDÉSI IRÁNYT,— mely mint láttuk, egyrészt a nemzetközi helyzetből nőtt ki, másrészt a kis népek közös érdekeiből öltött testet — nagyban elősegítette azonban maga a lengyel belső fejlődés is, illetve a lengyel külpolitikának utóbbi években bekövetkezett öntudatosulása. A népszövetségi szellemtől és célkitűzésektől lassan eltávolodó lengyel diplomácia a nemzeti érdekek öncélú követése közben szinte önmagától jött rá arra a kétségtelen tényre, hogy Lengyelországnak két hatalmas szomszédjához való viszonya több, mint pusztán lengyel-német és lengyel-orosz probléma, mert ennek a relációnak gyökerében tulajdonképpen kisebb és nagyobb népek, illetve a kishatalmak és nagyhatalmak problémája húzódik meg. Ezt a felismerést csak megerősítette a nagyhatalmi versengés következtében utóbbi években szinte állandóvá vált külpolitikai feszültség, amelynek következtében Varsó több ízben kifejezést adott ama meggyőződésének, hogy egyenlő távolságra kíván maradni a világnézeti tengelyek versenyétől s politikai magatartását csak a ténylegesen jelentkező nemzeti szükségletek alapján hajlandó meghatározni. E felismerés és magatartás azonban nem maradhatott meg pusztán az elmélet síkján. Varsó felette kényes „inga helyzetében“ rájött arra, hogy helyzetének nehézségeit más népek is osztják, még pedig azok a kis népek, amelyek észak-déli irányban Európát jóformán kettémetszik és elkülönítik egy germán és szláv, helyesebben moszkovita zónára. Az ebbe a síkba eső kis

államok valamennyien eszközei voltak a nagyhatalmi politikának, területeik tulajdonképpen érdekszféra meghosszabbítást jelentettek s ekként eddig még nem nyúlt lehetőség arra, hogy akár saját, akár közös — kis állam voltuknál adódó — érdekeiket együttes megegyezéssel és egyetértéssel munkálják.

A világháborút bezáró békék sajnos sokáig akadályozták ezt a folyamatot. Hiába omlott össze ugyanis a három középeurópai szempontból jelentős nagyhatalom, — a Monarchia, Németország és Oroszország — hiába szabadultak fel egyes elnyomott kis népek Észak-Európában, — lengyelek, észtek, lettek, finnek — a dunai kérdés balkezes rendezése megghiúsított minden közeledési kísérletet. Győztes és legyőzött kis népek kerültek egymással szembe s ez a körülmény újra lehetőséget nyújtott arra, hogy a nagyhatalmi befolyás közvetett úton — ezek külpolitikája révén — ismét utat találjon a Duna völgybe. Ekként a helyzet a múlthoz viszonyítva még súlyosbodott, mert most már a Duna-völgy is elbalkanizálódott. Nem kulturális vagy néprajzi tekintetben érte most e fogalmat, hanem kizárólag külpolitikai értelemben, vagyis abban a vonatkozásban, hogy a nagyhatalmi befolyás alatt álló kis népek száma és területe a múlthoz viszonyítva megnőtt, hiszen a monarchia, mint nagyhatalom anélkül esett szét, hogy egy másik hasonló széles keretű tömörülésnek adott volna életet, vagy módot nyújtott volna — a jogos nemzeti igények igazságos kiegyenlítésével — a középeurópai síkban élő kis népek kollaborációjára.

Ez a szétesés és atomizálás nem jelentett komoly nemzetközi veszélyt mindaddig, míg a fegyverkezési aránytalanságok érvényesülhettek vagy amíg a világháborút elvesztett nagyhatalmak tekintélye helyre nem állt. Mikor azonban a világ sorsának irányításában a nyugati nagyhatalmak mellett helyet kért és kapott Németország éppen úgy, mint Oroszország — ez a látszólagos egyensúly felborult. A kis államok kénytelenek voltak felismerni, hogy az eddig csak önmaguk között fennálló ellentéteken kívül és felül vannak még más megoldásra váró problémák is, hogy a nagy népek és nagy államok imperialista tendenciáját a világháború csak rövid időre volt képes megbénítani, hogy a faji és nemzeti kérdés kiéleződése folytán a fejlődés elsősorban a nagyhatalmaknak látszik kedvezni s ennek folytán a kis népek nemzeti önállóságát és függetlenségét az európai fejlődés során még sohasem fenyegette olyan komoly veszedelem, mint ma, mikor a nemzetközi politikában és hatalmi helyzetben kizárólag a mennyiségi elv jutott elismeréshez más korok néha-néha minőségi értékelésével szemben. A nagy faji — és nem nemzeti! — tömbök kialakításával felszívódásra vannak ítélve a közös fajú, de gyakran idegen nyelvű vagy tradíció) ú népek is; a faji közösség ennek folytán kis népek számára ma már sokkal inkább hátrányt, mint előnyt jelent, mert külső beavatkozásra nyújt alkalmat felkészültebb és hatalmasabb nemzeteknek, ami ellen minden életképes — még ha azonos fajú — nációnak is tiltakoznia kell. Ennek az elvnek jelentőségét már a világháború folyamán felismerték az orosz támogatást élvező szláv népek s például Benesék politikája éppen ezért vett nyugati irányt Rramafék kimondottan szlavofil irányzata helyett. De ennek az elvnek térhódítását láthatjuk manapság is a germán fajú kisebb nemzetek körében, — hollandok, dánok, svájciak — ahol a nemzeti függetlenség veszélyeztetését látják a faj közösségi elv hirdetésében s ennek folytán — különösen az An-

schluss óta — nyíltan szembe is szállnak minden ily teóriával vagy propagandával.

Lengyelországnak, mint szláv népnek egész múltja beszédes bizonyítéka ennek az elméletnek. A szláv faji közösség ténye Oroszország szomszédságában nemhogy előnyt jelentett volna a lengyeliségnek nemzeti igényei kivívása tekintetében, hanem egyenesen hátrány származott minden esetben ebből a „faji szolidaritásból“. És nemcsak azokban az elmúlt századokban, mikor a nemzeti eszme mai modern alakjában még nem volt kifejlődve s így kizárólag dinasztikus szempontok szerint szabdalták fel — idegen fajú nagyhatalmak között is — az egykor szabad Lengyelország területét, hanem később is, mikor már a pánszlávizmus, mint kultúr- és politikai program megszületett, mikor ez — az Európa történetében első faji elgondolás — már aktív tényezőként formálta az orosz társadalom és hivatalos politika célkitűzéseit. így Varsó elvi téren is szinte predesztinálva van arra, hogy a faji, vagy osztályelv kiemelése által nemzeti függetlenségükben veszélyeztetett kis- és középhatalmak tömörítésének élére álljon, ha nem is kötött és nemzetközi szerződések által lerögzített formában, hanem abban a szabad és ruganyos szellemben, amelyet a lengyel sajtó éppen a közelmúltban — Beck balti körútja alkalmával — hangsúlyozott s amely elgondolás a nyugati államok sajtójában is nemcsak hogy nagy visszhangot támasztott, de kimondott szimpátiával találkozott.

E terv bármily aktuális, mégsem újkeletű. Első történeti megjelenésével Berzeviczy Gergely munkáiban találkozunk, aki mint ismeretes a Napóleon alatti kontinentális zár idejét használta fel arra, hogy a tengeri közlekedés által fölöslegessé tett „északi kereskedelmi út“ jelentőségét ismét aktuálissá tegye. Elképzelése az volt, hogy az ázsiai termékeket Európába és fordítva: az európai termékeket Ázsiába, de még inkább a Közélekeletre szárazföldön kell szállítani, a tengeri egyeduralmat bitoló Anglia megkerülésével. E célból szükségesnek tartotta a magyarországi, poroszországi, lengyelországi és oroszországi víziutak minél tökéletesebb kiépítését és csatornákkal való ellátását. Terve szerint a Dunát a Moldvával és Elbével, a Vágót a Popráddal, a Dunajecet a Visztulával, a Visztulát a Dnyeszterrel és a Tiszát a Dunával és Visztulával kellene a könnyű hajózás és szállítás céljából összeköttetésbe hozni. De még itt sem állt meg. Ugyanezt a reformot a déli vízrendszerben is megalkotandónak tartotta s itt az Adriai-tengert a Kulpával, a Kulpát a Drávával és Szávával, továbbá az Enset, Rábát, Balatont és Fertő-tót a Dunával akarta egybekapcsolni és a Vág, valamint a Poprád folyók révén az északi víziútrendszerbe illeszteni. „Ha az Adriai-tengert — írja — a Kulpa, Száva, Duna, Tisza, Hemád, Poprád, Dunajec és Visztula segítségével egyszer összekötötték a Balti-tengerrel, akkor Európának két nagy fele az ausztriai államtesten keresztül egyesítve lenne és pedig a leg-rövidebb és legkönnyebb úton ... Az ausztriai monarchia, mely részben a délhez, részben északhoz tartozik s mind a két éghajlatnak termékeit előállítja, a legkönnyebb és legkedvezőbb kereskedelmi és ipari összeköttetést tarthatná (így) fenn ... (s) Magyarország (pedig) Észak-Európának ellátását magához ragadná ... Hogyha ezen műnek óhajtott sikere meglenne, az egész levantei és adriai kereskedelem iránya megváltoznék ... és maga a Balti-tenger is Lengyel- és Magyarországon át összeköttetésbe hozatnék az Adriai-tengerrel.“¹

Bár Berzeviczy elgondolása elsőrenden közgazdasági szempontokat emel ki és bár az akkor fennálló hatalmi viszonyok és állami keretek

¹ Az idézetek egyrészt Gaal Jenő: Berzeviczy Gergely élete és művei című munkájából (Budapest, 1902.), másrészt Czöbel Emő: Berzeviczy Gergely javaslata a kontinens vámuniójáról című dolgozatából vették. (Budapest, 1916.)

jelentősen megváltoztak, azonban alapelvei ma is aktuálisak. Terve egy nagyhatalom túltengő kereskedelmi hatalma ellen akart gátat emelni. E célból számításba vette Oroszországot és Poroszországot is a monarchia mellett, azonban nem kell elfelejtem, hogy akkor ez országok felosztva tartották a lengyel nemzetet és igájuk alatt nyögtek a kisebb balti népek is. Az általa feltüntetett vízrendszer viszont — kevés kivételtől eltekintve — tipikusan modern értelemben vett középeurópai területet ölel fel, ugyanazokat a népeket és országokat, amelyeket a Beck útjaival kapcsolataiban annyit emlegetett „balti-balkáni tengelyhez szoktak“ újabban számítani. Berzeviczy célja az volt, hogy észak-déli irányban egy hatalmas vámuniót hoz létre s ekként politikai téren is elősegíti e terület tömörülését. Ezért hangoztatta, hogy ennek a kiépülő vámunióknak Ausztria révén a Duna-deltáját is birtokba kell vennie s ekként megvalósítani, hogy Velence, Trieszt, Fiume, Bécs, Pest, Belgrád, Tokaj, Varsó, Danzig, Stettin, Lemberg és Brody mielőbb kezét nyújtsanak egymásnak. Ebből a területből akkor még több város az örökös tartományok területére esett 8 ezért említi őket Berzeviczy. Ma ez a kör csak nyugati szegélyein módosult, de keleti és déli irányban — a független kis államok számának háború utáni meggyarapodása révén — jelentősen bővült s így Berzeviczy elgondolásai ma még nagyobb jelentőséget nyertek, amint azt a lengyel kezdeményezés is bizonyítja. Ennek a kérdésnek jelentőségére különben két évvel ezelőtt egy másik magyar tudós is felhívta hazai közönségünk figyelmét, mikor a jelenlegi lengyel elgondolást megelőzően az úgynevezett „varágiai államszövetség“ várható kialakulásáról írt rendkívül figyelemre méltó tanulmányt.¹ E szövetségnek tagjai közé számította már abban az időben Finnországot, Észtországot, Lettországot, Litvániát, Lengyelországot és Romániát s ugyanekkor rámutatott arra is, hogy mivel „a varágiai államszövetség gazdasági autarkijával függetleníthetné magát a szomszédaitól s előnyös köztes helyzete révén ... a tranzító kereskedelmet előnyére kellőképpen kihasználhatná, (így) megélénkülhetne ismét a Keleti-tenger és a Fekete-tenger közötti varágiai útvonal, de most ez a nagy gazdasági országút nyugatabbra eltolódva nem az Azóvi-tengert tartaná végpontnak, hanem a Duna deltáját s a Boszporuszon és Dardanellákon át bekapcsolódhatnak a Földközi-tenger áruforgalmába.“. Ekként Magyarország, mint közvetítő láncszem csak nyeme jelentőségében, mert úgy dél, mint nyugat és délnyugat irányban az „összekötő kapocs“ szerepét tölthetné be, ami úgy gazdasági, mint politikai tekintetben figyelemre méltó haladást jelentene.

A hivatalosan még tagadott, de a lengyel sajtóban egyre gyakrabban visszatérő eme politikai koncepciónak tehát mint látjuk megvannak még elvi síkon is a maga történelmi előzményei. Amint annak idején Berzeviczy tervét a nagyhatalmak ipari és kereskedelmi versenyében háttérbe szorult keleteurópai államok mostohább helyzete segítette részletes kidolgozáshoz, úgy feltehető ma is, hogy ezek a pillanatnyilag még utópisztikusnak látszó elképzelések talán nem is távol jövőben a realpolitika síkjába kerülnek. Nem lehet ugyanis véletlenszerűen tartani, hogy Európa kisállamainak döntő többsége — számszerűen tizenhárom — esik abba a földrajzi síkba, amely Norvégiától egészen Görögországig húzódik, hogy ezek az államok — mint a nemzetközi élet gyengébb versenytársai — fel ne ismernék előbb-utóbb közös érdekeiket, hogy ennek a várható felismerésnek ne igyekezzenek valami gyakorlati formát is adni s ekként a külpolitikában is érvényesíteni a társadalomban már végrehajtott szociális forradalmak vívmányát: a kis egzisztenciák szerveződésén alapuló együttműködését az őket méltánytalanul kihasználó nagyobb hatalmakkal szemben. Ez az elméleti tétel azonban természetesen magában még kevés lenne ahhoz, hogy

¹ Dr. Haltenberger Mihály: A készülő európai közép-állam szövetség földrajzi alapjai. (Külügyi Szemle. XIV. évf. 267. és köv. old.)

² U. o. 272—273. old.

ezek között a kis- és középállamok között kollaborációt létesítsen, ha az új európai fejlődés erre őket egyenesen reá nem kényszerítené. A keletről és nyugatról egyre intenzívebben ható nagyhatalmi presszió, valamint az ugyancsak nagyhatalmi érdekektől irányított nemzetközi világnézeti propaganda azonban sietteti ezt a folyamatot. Hogy a középeurópai és dunavölgyi államok mai laza kapcsolata viszont — megfelelő szilárd jegecesedési pont nélkül — képtelen parírozni ezeket a különböző oldalról jövő, de egyre határozottabb alakot Öltő befolyásolási törekvéseket — az kétségtelen, Azonban ekként nyomul feltartóztatathatatlantul előtérbe egy oly megoldásnak a terve, amely a mainál tágabb síkban próbálja a létükben és függetlenségükben veszélyeztetett kis- és középállamok együttműködését előmozdítani. Ez a sík pedig a Skandináv-félszigeten, a Baltikumon, Lengyelországon, a Dunavölgyén és a Balkán-félsziget láncolatán húzódik végig s észak-déli határait az Északi- és Keleti-, valamint az Adriai-, Égési- és Földközi-tengerekben kell megjelölnünk. Ezen a hatalmas és jelenleg tizenhárom állam által benépesített területen Lengyelország nemcsak a legnagyobb és legnépesebb államalakulat, hanem földrajzi és külpolitikai tekintetben egyúttal az összekötő kapocs is, amely képes lenne ennek az egész területnek külpolitikai értelemben vett kohézióját elősegíteni.

Hogy ennek az átrendeződésnek és összefogásnak ma már megvannak nemcsak reális feltételei, illetve történeti adottságai, de fejlődéstörténeti és külpolitikai lehetőségei is, azt két körülmény világosan mutatja: az egyik az, hogy Európa keleti felében megindult a regionális tömörülés folyamata. Gondoljunk csak a Svédországot, Norvégiát, Dániát és Finnországot magában foglaló oslói-blokkra, a Finnországot, Észtországot és Lettországot átölelő balti tömörülésre, a kis-antant államok együttesére vagy az újabban jelentősen megszilárdult Balkán-szövetségre. A történelem látható tendenciája az, hogy apróbb regionális tömörülésekből építi fel a nagyobb egységeket, tehát könnyen feltehető, hogy ezekből a már most meglévő kisebb mértékű kooperációkból idővel és megfelelő módszerekkel egy nagyobb sugarú együttműködés fog kialakulni. A történelmi és külpolitikai fejlődésnek ezt az adottságát ismerte fel láthatóan maga Varsó is, mikor sorozatos tárgyalásokat folytatott a skandináv és balti államokkal s mikor baráti kapcsolatait — éppen a legutóbbi időben — Romániával még szorosabbra fűzte. S bár ma még a világsajtóban minduntalan felmerülő kombinációkkal ellentétben természetesen túlkorai lenne „Helsinki—Varsó—Bukaresti“ tengelyről beszélni, — s ezt maga a hivatalos lengyel sajtó is teljes joggal megcáfolta — mégis eme elképzelések ma már lehetőségeket jelentenek, nem esnek teljesen távol a reálpolitika határvonaltól s jövőjükre ha nem is közvetlenül, de közvetetten lehet következtetni azokból az egyre gyakrabban felhangzó és nagyon öntudatos sajtómegnyilatkozásokból, amelyek az utóbbi időben éppen Lengyelországban láttak napvilágot, s amelyek egyöntetűen hangoztatták, hogy a kis államoknak tömörülésük által kell parírozni ama lehetőséget, hogy érdekeik és céljaik ellenére háborús konfliktusokba vonassanak. Becknek Tallinban, Rigában, Stockholmban és Belgrádban tett látogatásai élénk fényt vetnek arra, hogy Varsónak

nemcsak lengyel, de középeurópai tervei is vannak s Lengyelország — a lengyel sajtóközlemények megállapítását használva — csak addig marad e munkát illetően „teremtő munkatárs“, míg vezetőszerpe kétségtelenné nem válik, vagy másrésről be nem bizonyosodik, hogy a kisállamok együttműködésének realizálására még nem érkezett el a kellő idő. Ezt a feltevést viszont cáfolni látszik ama körülmény, hogy Kopenhágában az oslói blokk legutóbbi összejövetelén a dán, finn, norvég és svéd külügyminisztériumokon kívül a luxemburgi, hollandiai és belga külügyminisztériumok is részt vettek.

HOGY EZ AZ ELKÉPZELÉS mai teljesen nyers és cseppfolyós állapotából szilárdabb formát tudjon öltetni, szükséges, hogy az általa felölelni szándékolt földrajzi síkba eső három „kielégítetlen“ állam helyzete rendeztessék s így az együttműködés pszichológiai feltételei is adva legyenek. E három állam: Magyarország, Bulgária és Litvánia.

Bulgária éppen az utóbbi napokban rendezte a Balkán-szövetséghez való viszonyát s így ha nem is jutott a kielégített államok sorába, — hiszen a békeszerződés a bulgár önérzeten is mély sebet ütött — mégis ma már külpolitikai értelemben megvan a lehetőség arra, hogy Szófia tágabb körben működjék közre az öt környező kis államokkal. Végleges megnyeréséhez azonban a fegyverkezési egyenjogúság elismerésén kívül alighanem szükséges lesz még a bulgár békeszerződés legkirívóbb területi sérelmeinek az orvoslására és a macedón kérdés megnyugtató kisebbségjogi rendezésére.

Nehezebb a helyzet Litvániával szemben, amely mint ismeretes, Vilna lengyel anneksziója miatt helyezkedett szembe Varsó politikájával s ehelyett Moszkvában, illetve Prágában keresett — és talált — kapcsolatot. A lengyel-litván ellentét a diplomáciai kapcsolatok felvételének kikényszerítése után is éles maradt, ami főleg a litván sajtó és társadalom felfogásában tükröződik élesen. A vegyes lakosságú Vilna ekként az állandó viszály magvát vetette el a két nemzet között s megoldását nehezíti az a körülmény, hogy történeti vagy etnikai alapon mindkét érdekelt nemzet egyenlő igénnyel léphet fel e területet illetően. Bár Varsót főleg stratégiai szempontok indították az annekszió keresztülvételére, mégis önkéntelenül felmerül a kérdés, hogy ennek a felette feszélyező kérdésnek megnyugtató rendezése révén nem nyeme-e többet Varsó külpolitikai téren azáltal, hogy ekként lehetővé tenné az összes balti államok egységfrontjának kialakítását, amit ma még a rendezetlen lengyel-litván kérdés megghiúsít. Litvánia megnyerésével a balti terület egységes arcot nyerne kelet felé is, amit külpolitikai szempontból éppen úgy nem lehetne lebecsülni, mint stratégiai megfontolásokból, mert már csak maguk a balti államok, Lengyelország és Románia egyesített erői is 1,241.100 négyzetkilométer területen 617 millió lakost tudnának az esetleg fenyegető imperializmus fékentartására sorbaszólítani.¹

A „középeurópai zóna“ legsúlyosabb kérdése azonban kétségtelenül a cseh kérdés. Nem azért, mintha a cseh népnek, mint kis nemzetnek ne lenne ugyanolyan joga mint a többi e ponton érdekelt népnek a kis

¹ U. o. 271. old.

államok egységfrontjához való felzárkózáshoz, hanem azért, mert a cseh külpolitika ezt az irányt elutasítja, mikor, — nem saját erőinél és adottságainál fogva — hanem egy idegen nagyhatalomra támaszkodva képességeit meghaladó befolyást igényel Közép-Európában s ekként szembehelyezkedik a kis népek szolidaritásának elvével. Már pedig ezt a kívánatos fejlődést mi sem gátolhatja és keresztezheti jobban, mint az a törekvés, hogy a középeurópai zónában ne az itt élő államok akarata legyen irányadó, hanem a kívül eső és őket sok esetben veszélyeztető nagyhatalmaké. Az az állam tehát, amely erre eszközül kínálkozik s amely ily értelemben közre is működik, tulajdonképpen elvileg már ki is küszöbölte magát ez államok együtteséből. Viszont ekként a középeurópai zóna északi és déli része közé ék fűródött s a nagy közös célt tekintve megszakadt a területi folytonosság és homogenitás. A közös középeurópai érdekekben netán megegyezni szándékozó államok között válaszfalat emelt az idegen érdek és szándék. Ezt az éket természetes etnikai méreteire csökkenteni tehát nemcsak középeurópai, de világérdék is, mert Csehszlovákia oroszbarát politikája természetellenes összetételének következménye, az etnikailag heterogén államtest mesterséges megőrzését célozza és zavarja azt a konszolidációs munkát, amelyet a többi érdekelt államok éppen az idegen hatások kiküszöbölése céljából indítani szándékoznak.

A magyar-lengyel közös határ problémája e ponton kapcsolódik be témakörünkbe. Nem Csehország megszüntetése a cél, mert — a cseh népre saját etnikai keretei között — Közép-Európában a jövőben is szükség lesz, hanem az látszik elkerülhetetlen politikai szükségességnek, hogy a magyar és lengyel nemzet közvetlen érintkezésbe jusson egymással s így közösen kezdhessenek újra ahhoz a konstruktív munkához, amelyet a középkor és újkor folyamán már együtt gyakoroltak. Ekként a cseh nép is rákényszerülne a réalpolitikának néki is bizonyára tartósabb gyümölcsöket érlelő útjára s ugyanekkor Budapest—Varsó-tengellyel kialakulna a balti és balkáni államok között egy új, összekötő jegecesedési pont is, amelyhez a stabilitás sokkal nagyobb reményével csatlakozhatnának a többi középeurópai államok is. Természetesen itt lezárt keretekről éppen úgy nem lehet beszélni, mint a múlt szolgai utánzásáról vagy erőszakos másolásáról. Az azóta bekövetkezett események nem teszik lehetővé a régi formák kópiáját, de lehetővé teszik a régi lényeg megismétlését: a lengyel-magyar együttműködés intézményesítése révén e terület külpolitikai, gazdasági és katonai összefogását, amely a Bécs—Budapest-tengely kiesése után hasonló szerep vitelére vállalkozhatnék természetesen nem szubordinatív, hanem kooperatív formában. Közép-Európa történelmileg és politikailag két legrégebb, legérettebb és legtöbbször hivatott népe — a lengyel és magyar — csak ezen az úton tud megnyugtató irányt szabni saját történelmi fejlődésének éppen úgy, mint annak a konszolidációnak, amelyet e terület a nagyhatalmak versengése, egyes kis nemzetek illojalitása és saját rövidlátása folytán manapság annyira nélkülöz.